

DİVAN ŞİİRİNDE SİHHAT-NÂMELER

Halûk GÖKALP*

ÖZET

Bu makalede sıhhat ve hastalık konusunun divan şiirine yansımalarının genel değerlendirmesi yapılmış, sıhhat-nâme türünün divan şiirindeki yeri belirlenmeye çalışılmıştır. Makalede sıhhat-nâmeler biçim, içerik ve üslûp özellikleri açısından incelenmiş, son bölümde ise sıhhat-nâme türüne örnek teşkil edecek dört sıhhat-nâme manzumesine yer verilmiştir.

Anahtar kelimeler:

Sıhhat-nâme, divan şiiri, nazım türleri, Osmanlı sultanları, hastalık, sıhhat.

Giriş

Hastalık ve sağlık konusunun, her toplum gibi Osmanlı toplumunda da önemli bir yeri vardır. Bilim ve teknolojinin günümüzle kıyaslanamayacak kadar geri olduğu dönemlerde bugün önemsemediğimiz salgınlar ve hastalıklar, toplumda kapanması zor yaralar açıyor; toplumun ve bireyin sosyokültürel hayatında doğrudan yansımalar buluyordu. Tüm toplum tabakalarında bu ölçüde önemi haiz bir konuyu, Kanunî (Muhibbî) kadar fesahatle anlatan çok az şair vardır:

Halk içinde mu'teber bir nesne yok devlet gibi
Olmaya devlet cihânda bir nefes sıhhat gibi (*Muhibbî*)

Şairlerin divanlarına yüzeysel olarak göz attığımızda dahi sağlık ve hastalıkla ilgili pek çok beyte rastlarız. Bir edebî malzeme olarak sıhhat ve hastalık konusu divan şiirinde ya çeşitli durumların anlatılmasında kıyas haddi olarak ya da divan şiirinin tamamına hâkim bir tema olan aşk ile ilgili olarak kullanılmıştır. Divanları dolduran manzumelerde vebâ, hummâ, remed, çiçek, nezle vb. hastalıkların beyitlerde birer mecaz ya da mazmun konusu olduğu görülür. Sözgelimi “Nedim, Damat İbrahim Paşa

* Çukurova Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü / hgokalp@cu.edu.tr

vasfında yazmış olduğu bir kasidede sıhhate dair tabirleri mazmuna esas olarak kullanmıştır”:¹

K'idüp hummâ-yı harb ü fitne kablen-nadc buhrânın
Karîb olmuşdu kim kasd eyliye cân-ı cihân üzre (*Nedim*)

“Eski tıp bilginlerine göre insan bedeninde dört sıvı vardır ki bunlar kan, balgam, safra ve sevdâdır. Bu dört sıvının vücutta dengeli miktarda olmasından sıhhat ve sağlık doğar. Bunlar bileşik kaplar gibi birbirleriyle dengelidir. Birinin artması yahut azalması durumunda, vücutta hastalık kendini gösterir. Bedenin çeşitli hastalıkları da bu dört sıvıya göre ayrılır.”² Hastalıkların tedavisinde de bu dört hıta dayanan tedavi usullerinden yararlanılmıştır. Bunların başında hacamat (fasd) gelmektedir. Eski tıpta kan aldırmanın pek çok hastalığa iyi geldiği kabul edilirdi. Biz Zaifi'nin sözlerinden hacamatın göz ağrısı için de uygulandığını öğreniriz. Aşağıdaki beyitlerde yolculuk sırasında sürekli beyaz kara bakmaktan gözleri rahatsız olanların tedavisinde fasd yoluna başvurulduğu belirtilir:

Kamu ugradı derd-i çeşme el-hak
Ki aldı göz nûrın ak kara bakmak
Kimi hoş oldu fasda itmedin kasd
Kimi olmadı itmeyince ol fasd (*Zaifi*)³

Hastalıkların tedavisinde kimi zaman bugün de kullanılan alternatif tıp seçeneklerinden yararlanılırken, kimi zaman da -çeşitli halk inançlarının etkisiyle gelişen- yöntemlerden yararlanılmıştır. Muayenenin uzun uzadıya incelemelere dayanmadığı, hastanın genel durumuna bakmanın ve nabzın kontrolünün muayene için yeterli görüldüğü o dönemde hastalıkların tedavisinde farklı ilâçlardan yararlanılmıştır. İlâçların yapımında salep, anason, afyon, ebegümece, hatmi yaprağı, sinameki, üzerlik tohumu, kına, hardal gibi bitkilerden yararlanılmış, -zırnık ve antimuvan müstesna olmak üzere- madenî bileşimler kullanılmamıştır.⁴ Hekimin ve hastanelerin bugünkü kadar yaygın olmadığı zamanlarda halkın bilimsel temeli olmayan pek çok tıbbî yöneme başvurduğunu görürüz. Sözgelimi kanamayı

¹ Agah Sırrı Levend, *Divan Edebiyatı (Kelimeler ve Remizler; Mazmunlar ve Mefhumlar)*, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1984, s. 414.

² İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yay. 1995, s. 25.

³ *Külliyât-ı Za'îfi*, Topkapı Sarayı Kütüphanesi, R. 822, 154a.

⁴ Osman Şevki, *Türk Tababeti Tarihi*, sadeleştiren: İlder Uzel, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay. 1991, s. 32.

durdurmak için yaranın üzerine örümcek ağı konması,⁵ soğuk algınlığına karşı şişe çekmek⁶ vb. söz konusu tıbbî yöntemlerden yalnızca birkaçıdır:

Ciğerde durmaz akar hûn-ı zahm-ı tîr-i nigâr
Örümcek ağıdır üstünde sanki cism-i nizâr (Nevres)
Sihhat istersen eğer çekme tabîbin şerbetini
Mihnet ü gam derdine gâyet devâdur şişe çek (Hayâlî Bey)

Fuzûlî'nin *Su Kasidesi*'nde sağlıkla ilgili unsurlar, mukayese unsuru olarak kullanılmıştır. Gerek eski gerekse çağdaş tıp gereği, iç yaraları olan hastalara bir süre doğrudan doğruya su verilmez. Bunun zararlı olacağına, hastayı öldüreceğine inanılır. Aşağıdaki beyitte aynı düşünceye telmihte bulunduğu görülür:⁷

Vehm ilen söyler dil-i mecrûh peykânun sözin
İhtiyât ilen içer her kimde olsa yara su (Fuzûlî)

Tıbbî tedavî usulleri ve ilâçların edebî malzeme olarak kullanılması dışında divan şiirinde aşkın da hastalıkla bağdaştırıldığını görürüz. Şairler, çaresi bulunmayan aşk hastalığına tutulup, devayı yine hastalığın kaynağı olan sevgilide ararlar. Bu ve benzeri beyitler, tabib, ilâç vb. tıbbî terminolojinin aşkla ilintili olarak kullanılmasına neden olur:

Aşk derdiyle hoşem el çek ilâcımдан tabîb
Kılma dermân kim helâkim zehri dermânındadır (Fuzûlî)

Yukarıda sıraladığımız örneklerin sayısını çoğaltmak mümkündür. Divanlarda aşkı hastalık olarak algılamayan, diğer bir deyişle aşk hastalığına tutulmayan şair yok gibidir. Divan şairleri yukarıda bahsettiğimiz iki çeşit yaklaşımı da beyit düzeyinde ele almışlardır. Bununla birlikte hastalık ve sağlık konusu, müstakil eserlerin konusunu da teşkil eder. Ahmedî'nin on bin yüz beyitlik *Tervihü'l-ervâh* adlı tıbbî mesnevisini ve Fuzûlî'nin tıbbî ait çeşitli bilgileri alegorik olarak anlattığı *Sihhat u Maraz* adlı mesnevisini örnek olarak verebiliriz. Bununla birlikte kaside veya mesnevi biçiminde yazılmış bazı şiirlerde de hastalık ve sağlık konusunun işlendiğini görürüz. Râşid'in *Sencîde-i Kitâb-ı Sihhat-âbâd* adlı mesnevisini sihhat ve hastalık konusunda yazılan eserler arasında sayabiliriz. Mir Ali Rıza İstolçevî'nin *Sergüzeşt*'i ise, göz hastalığından müteessir olan

⁵ Agah Sırrı Levend, *a.g.e.*, s. 414.

⁶ Mustafa Nejat Sefercioğlu, "Divan Şiirinin Gerçek Hayatla Bağlantısı", *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara: Yeni Türkiye Yay. 2002, s. 674.

⁷ Metin Akar, *Su Kasidesi Şerhi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 1994, s. 28.

bir devlet memurunun hastanede tedavi görmesi ve sıhhate kavuşmasını konu edinen otobiyografik bir eserdir.⁸ *Vâhid-i Mahtûmî Divanı*'nda yer alan "teb" (sıtma, titreme) redifli, "Kaside-beççe Der-Menkabe-i Abbâs Ağa Hazîne-dâr-ı Şehriyârî Rahimehu'llah"⁹ başlıklı 17 beyitlik kaside, sıtmaya dair farklı mecaz ve hayallere yer vermesi bakımından ilgi çekicidir. Gelibolulu Ali'nin "Der-Hikâyet-i İstilâ-yı Vebâ" adlı manzumesi XVI. yüzyılda vuku bulan veba salgınıyla ilgili bir kasidedir.¹⁰ Bununla birlikte divanlarda "sıhhat" redifli gazellere de rastlarız. Ancak, söz konusu gazellerde konu edilen hastalığın genellikle aşk hastalığı olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca XVI. yüzyıl şairlerinden Rahimî'nin, Ahmed Paşa'nın kasidesine öykünerek yazdığı "sıhhat yaraşur" redifli gazeli,¹¹ sıhhat konulu manzumeler arasında yer alır.

1. Sıhhat-nâmeler

Yukarıda bahsettiğimiz veya bazı örneklerini sıraladığımız sıhhat ve hastalık konulu beyit, manzume ve eserler, divan edebiyatında göz ardı edilemeyecek kadar yekûn teşkil eder. Ancak, söz konusu şiirlerde hastalık ve sağlıkla ilgili unsurlar, ya aşkla ilgili edebî malzeme ya da farklı olay ve durumlarla ilgili kıyas haddi olarak kullanılır. Hastalık ve sağlık konulu manzumeler incelendiğinde "sıhhat-nâme" türü şiirlerin bunlar içinde en geniş yeri kapladığı görülür. Buna rağmen günümüze kadar sıhhat-nâmelerle gereken ilgi gösterilmemiştir. Sıhhat-nâmelerle ilgili tek bilimsel çalışma, Prof. Dr. Mehmet Arslan tarafından hazırlanmıştır. Arslan, "Sıhhat-nâmeler"¹² başlıklı yazısında *Sıhhat-nâme ve Sûr-ı Hutâna Mûteallik Kasâid* adlı mecmuayı gün ışığına çıkarırken, sıhhat-nâmelerle ilgili pek çok özelliği kâmilan ortaya koymuştur. Söz konusu mecmuada XVIII. yüzyılda yaşamış şairlerin on bir sıhhat-nâme manzumesine yer verilmiştir. Arslan, makalesinde mecmuada yer alan 11 örnekle birlikte toplam 18

⁸ Halûk Gökâlp, "Bir Osmanlı Memurunun Hâl-i Pür-melâli: Sergüzeşt-i İstolcevî", *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13/1, Adana, 2004, s. 151-165.

⁹ Bahattin Kahraman, *Vâhid-i Mahtûmî (Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Eserlerinin Tenkidli Metni)*, Basılmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniv. Sos. Bil. Enst. 1995, s. 370-371.

¹⁰ Divan şiirinde vebâ ile ilgili olarak bk. Ömür Ceylan, "Ölümün Unutulan Adı Vebâ", *Önce Aşk Vardı*, İstanbul: Kapı Yay. 2005.

¹¹ *Ahmet Paşa Divanı*, hzl. Ali Nihat Tarlan, Ankara: Akçağ Yay. 1992, s. 93-94.

¹² Mehmet Arslan, "Sıhhatnameler", *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara: Yeni Türkiye Yay. 2002, s. 776-790.

sıhhat-nâmeyi incelemiş, divanlar tarandıkça örneklerin çoğalacağını belirtmiştir. Biz yaptığımız araştırmada söz konusu mecmuada ve makalede yer almayan 18 sıhhat-nâme örneği tespit ettik. Bununla birlikte katalog taraması sonucu varlığından haberdar olduğumuz Aşkî, Nüzhet'in sıhhat-nâmeleri ve Kâmi'nin ikinci sıhhat-nâmesiyle birlikte tespit ettiğimiz sıhhat-nâme sayısı toplam otuz sekize ulaşmaktadır.

Kaynaklarda sıhhat-nâmelerle ilgili çok kısıtlı bilgi verilmiştir. Ferit Devellioğlu, sıhhat-nâme'yi edebiyat terimi olarak değerlendirerek "Hastalanan birinin iyileşmesi dolayısıyla yazılan manzume."¹³ tanımlamasını yapmıştır. Mehmet Zeki Pakalın ise bu açıklamaya şairlerin sıhhat-nâme yoluyla caize elde ettiklerini ekler: "Hastalanan birinin iyileşmesi münasebetiyle yazılan manzume hakkında kullanılan tabirdir. Divan şairleri ramazan, bayram ve sair vesilelerle olduğu gibi bu maksatla da manzumeler yazarlar ve takdim ettiklerinden caize koparırlardı".¹⁴

Meydan Larouse Ansiklopedisi ise sıhhat-nâmelerin devlet büyüklerine, zengin, bilgin vb. önemli kişilere yazıldığını belirtir: "Hastalanan kimsele-
rin iyileşmesi dileğiyle yazılan şiir. Divan edebiyatında hastalanan bir devlet büyüğünün, zengin bir kimsenin, bir bilginin veya sevilen bir kişinin iyileşmesi, ona sağlık dilenmesi konusunda şiirler yazılırdı. Genellikle caize almak için yazılan bu şiirler, kaside şeklinde olurdu. Tanzimat döneminden sonra sıhhat-nâme yazma geleneği kalktı".¹⁵

Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü'nde ise sıhhat-nâmelerin hastalanan birisinin iyileşmesi dileğiyle, daha çok kaside biçiminde yazıldığı ve bu türün örneklerine az rastlandığı belirtilir: "Hastalanan birisinin iyileşmesi dileğiyle yazılan şiirlere verilen ad. Daha çok kaside şeklinde yazılır. Hastanın iyileşmesi için dua edilip iyi temennilerde bulunulan bu tür manzumelerin örneğine az rastlanır".¹⁶

Sıhhat-nâmelerle ilgili en geniş bilimsel çalışmayı yapan Mehmet Arslan ise sıhhat-nâmelerin padişahın çeşitli yönlerini övmek, halkın duygularına tercüman olmak gibi çeşitli gayelere hizmet ettiğini belirtir:

¹³ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yay. 1993, s. 949.

¹⁴ Mehmet Zeki Pakalın, "Sıhhat-nâme" mad. *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: MEB. Yay. 1993, III, 204.

¹⁵ *Meydan Larouse*, "Sıhhatname", İstanbul: Meydan Yay. 1981, XI, 256.

¹⁶ İskender Pala, *a.g.e.*, s. 481.

“...padişahın hastalıktan iyileşmesini tebrik etmek, bu güzel hâdise ve mutlu haber karşısında kendi duygularıyla beraber halkın duygularını da yansıtmak, halkı bundan haberdar etmek ve bu arada padişahın muhtelif vechelerini övmek gibi bir çok gayeye hizmet eden nitelikler taşıyan şiir şeklinde yazılmış...”¹⁷ eserlerdir. Bununla birlikte Arslan, makalesinde sıhhat-nâmelerin asıl muhataplarının padişahlar olduğunu, ancak eldeki tek istisna örnek dolayısıyla vezîr-i âzamlar gibi diğer devlet büyüklerine de yazılabileceğini belirtir: “Eldeki örneklerine bakılarak denilebilir ki günümüze kadar gelebilen en çok sıhhat-nâme III. Ahmet için yazılmıştır. III. Ahmet ile ilgili sıhhat-nâmelerin sayıca diğerlerinden daha çok görülmesinin nedeni bu padişah için yazılan sıhhat-nâmelerin bir mecmua içinde toplanmış olmasıdır. Nev’î’nin Sıhhat-nâme kasidesinin Vezîr-i Âzam Ali Paşa için yazıldığı düşünülürse şimdilik bu tek örnekten yola çıkarak sıhhat-nâmelerin padişahlar dışında devletin diğer ileri gelenlerine de yazılmasının bir gelenek olduğu, bu tür örneklerin daha da çoğaltılabileceği söylenebilir. Fakat belirttiğimiz gibi sıhhat-nâmelerin asıl muhatapları devrin padişahlarıdır”.¹⁸

Bütün bu tanımlama ve açıklamalarda sıhhat-nâmelerle ilgili birbirini doğrulayan görüşlere yer verilmekle birlikte ayrıntılarda farklılıklar bulunmaktadır. Biz öncelikle sıhhat-nâmelerle ilgili bazı temel meseleleri tartışıp, daha sonra sıhhat-nâmelerin çeşitli özellikleri üzerinde durmaya gayret edeceğiz.

Sıhhat-nâmeler müjde şiirleri mi yoksa dua ve temennî şiirleri midir?

İnceleme fırsatı bulduğumuz sıhhat-nâmelerin hemen hepsinin tebrik ve müjdeleme amacını temel aldığını gördük. Tebrik etme ve müjdeleme eylemi bir sonuçtur. Yani muhatabın hastalığı atlatıp, iyileşmesi tebrik edilirken, halka muhatabın esenliğe kavuşması da müjdelenir. En açık biçimiyle ifade etmek gerekirse sıhhat-nâmeler, hastalığın iyileşmesini konu aldığı için zaman itibarıyla hastalıktan sonraki dönemi kapsar. Sıhhat-nâmelerde muhatabın iyileşmesi için değil, bir daha hasta olmaması veya afiyette kalması için dua edilir. Bunun için sıhhat-nâme manzumelerinin yalnızca başlıklarına bakmak yeterli olacaktır. Selanikli Hasan Akif el-Mevlevî’nin “Sirozî Yusuf Muhlis Paşa nâ-mizâc olup sıhhat

¹⁷ Mehmet Arslan, a.g.m., s. 776.

¹⁸ Mehmet Arslan, a.g.m., s. 776.

tahvilinde söylenmiştir”¹⁹ başlıklı, Cevrî'nin “Merhum-ı Firdevs-âşiyân Sultan Murâd Hanun Defa-i Ulâda Ayagı Ağırup Sıhhat Buldukda Dinmişdür”²⁰ ve “Remedden Halâs Oldukda Dinilmişdür”,²¹ Diyarbakırlı Lebib'in “Ali Beg Kızamık Çıkarup Şifâ-yâb Oldıkda Virilen Sıhhat-nâmedür”²² başlıklı kasideleri örneklerden yalnızca bir kaçıdır. Yine sıhhat-nâmelerin hemen hepsinin ilk beyitleri “müjde haberi” üzerine kurulmuştur. Örneğin, 7 sıhhat-nâme kasidesi bulunması nedeniyle en çok sıhhat-nâme yazan şair olarak nitelendirebileceğimiz, Seyyid Vehbî'nin “Kaside Der-Sıhhat-nâme-i Sultan Ahmed Hân-ı Sâlis” başlıklı kasidesinin ilk beytinde muhatabın şifa bulduğu açıkça ifade edilir:

Sad-hamd Hakîm-i Müste'ân'a
Kim virdi şifâ şeh-i cihâna (*Seyyid Vehbî*)

Nedîm'in terkîb-i bend biçiminde yazdığı sıhhat-nâmesinin ilk bendi padişahın sıhhate kavuşması üzerine kurulmuştur:

Bi-hamdi'llah ki âlem yine mesrûrû'l-cenân oldu
Açıldı gül gibi mahzûn gönüller şâdmân oldu
Efendimiz bulup sıhhat pür etdi âlemi behcet (*Nedîm*)

Yukarıda yer verdiğimiz örneklerde de görüldüğü üzere sıhhat-nâmelerin yazılma sebebi muhatabın sıhhate kavuşmasıdır. Manzumelerin büyük bir kısmında “müjde, beşaret” gibi sözcüklerin sıklıkla kullanılması, bunu açıkça göstermektedir. Kaldı ki şairlerin, sıhhat-nâme yazmak-taki asıl maksatları, muhataba duydukları sevgi ve hürmeti göstermenin yanı sıra câize elde etmektir. Bu vesile, diğer türlerde muhatabın zafer kazanması, tahta çıkması, muayyen bir makama terfii gibi müspet hâdiselerken, sıhhat-nâmelerde muhatabın hastalıktan kurtulup sıhhate kavuşması olarak görülür. Bununla birlikte kimi gazelerde “sıhhat-nâme” sözcüğünün geçtiği beyitler bulunmaktadır. Sıhhat-nâme türü kapsamında değerlendiremeyeceğimiz bu gazelerde “sıhhat-nâme” sözcüğünün kulla-

¹⁹ İdris Güven Kaya, *Selanikli Hasan Akif Divanı (İnceleme, Metin, Dizin)*, İstanbul 1998, s. 236.

²⁰ Hüseyin Ayan, *Cevri (Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri, Divanının Tenkidli Metni)*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yay. 1981, s. 70.

²¹ Hüseyin Ayan, *a.g.e.*, s. 146.

²² İdris Kadioğlu, *Lebib-i Âmidî (Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkidli Metni)*, Basılmamış Doktora Tezi, Dicle Üniversitesi, 2003, s. 227 (<http://groups.yahoo.com>).

nım şekli oldukça ilginçtir. Örneğin *Emrî Divanı*'nda²³ ve *Üsküdarlı Sırrî Divanı*'nda²⁴ yer alan gazellerde sıhhat-nâme sözcüğünün daha ziyade, muhatabın sıhhatte olması, sıhhat bulması maksadıyla edilen dua ya da dua manzumesini karşıladığını görürüz. Zira aşağıda yer alan örneklerde sıhhat-nâmelerin, muhatabına şifa vermesi işlevine değinilir. Söz konusu beyitlerdeki şekliyle sıhhat-nâme, hastalık öncesinde yani hastalık zuhur etmeden yazılıp söylenebileceği gibi hastalık sırasında ve sonrasında da söylenir. Emrî'nin aşağıdaki beytinde "Ezel kaleminin beden levhasına sıhhat-nâme yazdığını ama sevgilinin kılıcının sıhhati giderdiğini" söyler ki burada sıhhat-nâme sözcüğünün hastalık öncesi konu edildiği açıktır:

Ezel kilki beden levhinde *sıhhat-nâme* yazmışdı
Giderdi sıhhatin anuñ amâ tîrûñ kalem katdı (*Emrî*)

Üsküdarlı Sırrî'nin aşağıdaki beytinde ise günde bin kere sıhhat-nâme okunsa da aşk zaafından dolayı şaire tesir etmediği belirtilir. Burada da görüldüğü üzere sıhhat-nâme, hastalığa karşı önlem olarak okunmaktadır. Yani öncelik sonralık bakımından değerlendirildiğinde sıhhat-nâmenin sıhhaten daha önce geldiği görülür:

Za'f-ı ışk ile vücûdum nazar it ten tenedür
Günde bin kerre okurlarsa da *sıhhat-nâme* (*Üsküdarlı Sırrî*)

Üsküdarlı Sırrî takip eden beytinde sıhhat-nâme okumanın hastaya etki etmeyeceğini belirtir. Beyitte söz konusu edilen elbette ki aşk hastalığıdır. Ancak, burada önemli olan hastalığın ne olduğundan ziyade, -şair her ne kadar sıhhat-nâme okumanın hastaya şifa vermeyeceğini belirtse de- sıhhat-nâmenin hastalığa yönelik bir deva arayışı, bir dua olması ve daha da önemlisi hastalık sırasında dile getirilmesidir:

Va'd-ı vasl ile dil-i zâra karîb itme yeter
Eser itmez okusan hasteye *sıhhat-nâme* (*Üsküdarlı Sırrî*)

²³ Beyit, Yekta Saraç tarafından hazırlanan *Emrî Divanı*'ndaki 439. gazelden alınmıştır (<http://groups.yahoo.com>).

²⁴ Şevkiye Kazan, *Üsküdarlı Sırrî (Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri ve Divanı, Tenkitli Metin-İnceleme)*, Basılmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 2003, s. 124 (<http://groups.yahoo.com>).

²⁵ Cevrî'nin yazdığı sıhhat-nâmelerden ikincisi, sıhhat-nâmeler içinde -şirde Cevrî'nin kendi hastalığını anlatması nedeniyle- farklılık arz eder. Her ne kadar manzumenin başlığında sıhhat-nâme ibaresi bulunmasa da biçim ve içerik özellikleriyle tür kapsamında değerlendirilmelidir. Manzume, başlığın içeriği, hamd bölümü, hastalık ve iyileşme sürecinin anlatılması ve dua bölümü gibi özellikleriyle sıhhat-nâme olarak değerlendirilmelidir.

Daha önce belirttiğimiz üzere sıhhat-nâmeler esasen hastalık sonrasında yazılmış ya da takdim edilmiştir. Zira söz konusu tür, hastalık sürecini ve sonrasını konu edinir. Yukarıda yer alan örnekler, bir çelişkinin ortaya çıkmasına neden oluyor gibi görünse de aslında sözcüğü beyit düzeyinde kullanan şairler, sıhhat-nâmelerin bölümlerinden birini öne çıkarmakta, türün “dua” işlevini konu edinmektedir. Nitekim sıhhat-nâmeler arasında yer alan üç manzume tamamen muhatabın şifa bulması için edilen hayır dualar ve hastalık karşısında şairin hislerinin anlatımından ibarettir. İleride sıhhat-nâmelerin bölümleri konu edildiğinde türün bu özelliği açıkça görülecektir. Görüleceği üzere sıhhat-nâmelerin iki temel özelliği ortaya çıkmaktadır. “Sıhhat-nâme nedir?” sorusuna geri döndüğümüzde türün, hem “hastalanan kişinin iyileşmesinin tebrik edilmesi, müjdelenmesi” hem de “muhatabın şifa bulması dileği, duası” olduğunu söyleyebiliriz. Ancak, türün temel işlevi hastalığın iyileşmesini kutlamak ve müjdelemektir. Zira, divan şairi için hastalık, muhataba manzume sunma vesilesidir. Seyyid Vehbî'nin sûriyesinin sonunda belirttiği üzere, temel gaye sıhhat-nâme, sûriye gibi manzumeler sunup maddî yarar elde etmektir. Bu nedenle şair beytinde kendine seslenir ve “Ey Vehbî! Sıhhat-nâme gibi sûriyyeni de sun ki o herkesin isteğini yerine getiren, bahtiyar eden (sultan) seni de dileğine kavuştursun” der:

Durma sıhhat-nâme gibi ‘arz kıl sûriyyeni
Ber-murâd eyler seni ol kâm-bahş u kâm-bîn (*Seyyid Vehbî*)

Sıhhat-nâmeler kimlere sunulmuştur? Hangi dönemde aittir?

Divan şairleri, başta padişahlar olmak üzere şeyhülislâm, vezîr-i âzam, paşalar için sıhhat-nâme yazabildikleri gibi -Cevrî²⁶ örneğinde görüleceği üzere- bizzat kendileri için de sıhhat-nâme yazabilirler. Tespit edilen sıhhat-nâme örneklerinde muhatap büyük çoğunlukla padişahlar olmakla birlikte, diğer devlet büyüklerine yazılan sıhhat-nâmeler, genel toplam içinde hiç de azımsanacak sayıda değildir. Vezîr-i Âzam Ali Paşa, Damat İbrahim Paşa, Şeyhülislâm Esad ve Sirozî Yusuf Paşa, hatta Vezir Yahya Paşa'nın oğlu Ali Beg için dahi sıhhat-nâme yazılmıştır. Ayrıca, Şeref Hanım'ın adını belirtmediği üç kişi için sıhhat-nâme yazdığını söyleyebiliriz.

Şiirin üslûbundan söz konusu kişilerin, şairin yakını olduğu anlaşılmaktadır. İkinci manzumede muhataptan “ma‘den-i lutf-ı keremim”, “menba‘ u mecma‘-ı cûd u himemim” şeklinde bahsedilmesi, söz konusu zatın manevî ya da maddî açıdan şairin hâmîsi olma ihtimalini düşündürmektedir. Yine Şeref Hanım’ın gazelinde kim olduğu belirtilmeyen muhatabın “dildâr, meh” *vb.* sözcükleriyle tavsif edilmesi ilgi çekicidir. Zaîfi’nin *Aşkî vü Ma‘şûk* adlı hikâyesinde Aşkî adlı kahramanının dilinden yazılan sıhhat-nâme muhatap Ma‘şuk adlı mahbuptur.

Bilinen ilk sıhhat-nâme tespit edebildiğimiz kadarıyla Fatih Sultan Mehmet için yazılmıştır. Nüve mahiyetindeki bu ilk örnekte, daha sonra gelişecek olan sıhhat-nâme türünün çeşitli özelliklerini görebiliriz. Ayrıca III. Murat, IV. Murat, I. Mahmut, III. Mustafa ve III. Ahmet için sıhhat-nâme yazılmıştır. Bunlar içinde III. Ahmet, en fazla sıhhat-nâme sunulan padişâh olarak dikkat çeker. Ancak, bunda Mehmet Arslan’ın gün ışığına çıkardığı, -III. Ahmet’e yazılan sıhhat-nâmeleri derleyen- mecmua etkili olmaktadır. Her ne kadar bu mecmuada yer alan 12 sıhhat-nâme, III. Ahmet için yazılmış olsa da bu manzumeler dışında kalan sıhhat-nâmelerin 10’u, yine Sultan III. Ahmet’e sunulmuştur. Nezle, humma ve çiçek hastalığına yakalanan III. Ahmet, bu hâliyle, sıhhat-nâmelerin birinci muhatabı olarak edebiyat tarihindeki yerini alır. Bu durumun ortaya çıkmasında hiç şüphesiz padişahlara kaside sunmak için bahane arayan şairlerin, III. Ahmet’in hastalıklarını vesile etmeleri kadar, XVIII. yüzyılın kültür ve edebiyat ortamının da büyük etkisi olmalıdır.

XVIII. yüzyıl, divan şiiri geleneğinin zirveye ulaştığı bir dönemdir. Lâle Devri’nin sağladığı zevk ve sanat ortamının da etkisiyle şairler, yüzyılların edebî birikiminden de yararlanarak, manaya ve şekle yönelik yenilik arayışlarına girişmişlerdir. XVIII. yüzyıl şairlerinin divanları tarandığında dönem için yeni sayılabilecek pek çok konu ve türün ele alındığı görülür. Çok sayıda tür, ya bu dönemde ortaya çıkmış ya da yaygınlık kazanmıştır. XVIII. yüzyılda, divanlarında söz konusu türlere yer vermeyen şair yok gibidir. Ayrıca sıhhat-nâmelerin XVIII. yüzyılda gelişmesi, yaygınlık kazanması ya da hatırlanmasında Seyyid Vehbî ve Nedîm gibi önemli şairlerin de etkisi olmalıdır. Bu manzumelerin, büyük şairlere öykünen XVIII. yüzyıl şairleri için örnek teşkil etmesi kuvvetle muhtemeldir. III. Ahmet’e yazılın ya da yazılmasın, elimizdeki sıhhat-nâme örneklerinin büyük bir çoğunluğu, XVIII. yüzyılda yazılmıştır. Her ne kadar nüve mahiyetindeki örnekleriyle sıhhat-nâmelerin kökenini XV. yüzyıla kadar götürsek de, elimizdeki verilere göre -XVIII. yüzyıl şairlerinin yeni-

lik arayışlarının divan şiirimize bir yansıması olan- türün, XVIII. yüzyılda yaygınlık kazandığını ve aynı yüzyılda yükselişini tamamladığını söyleyebiliriz. Zira, tespit edebildiğimiz kadarıyla XVIII. yüzyıl sonrasında Selânikli Âkîf'in ve Şeref Hanım'ın yazıkları sıhhat-nâmelerle tür son örneklerini vermiş, Tanzimat dönemiyle birlikte ömrünü tamamlamıştır. Aşağıdaki tabloda şairlerin sıhhat-nâmeleri sundukları kişiler ve yüzyıllar yer almaktadır:

	<i>Şair</i>	<i>Yüzyıl</i>	<i>Muhatap</i>
1	Ahmed Paşa ²⁷	15.	Fatih Sultan Mehmet
2	Za'îfî (Aşkî dilinden) ²⁸	16.	Ma'şuk
3	Aşkî ²⁹	16.	..
4	Cevrî ³⁰	16.	Sultan IV. Murad
5	Cevrî	16.	Cevrî ve Hekim Muhammed
6	Nev'î ³¹	16.	Veziir-i A'zam Ali Paşa
7	Nev'î	16.	Sultan III. Murad
8	Kâmî ³²	18.	Sultan III. Ahmet
9	Kâmî	18.
10	Nedim ³³	18.	Sultan III. Ahmet
11	Dürri ³⁴	18.	Sultan III. Ahmet ³⁵

²⁷ *Ahmed Paşa Divanı*, s. 93-94.

²⁸ *Külliyât-ı Za'îfî*, Topkapı Sarayı R. 822,145b-146a.

²⁹ *Aşkî Divanı*'nın incelediğimiz yazma nüshasında sıhhat-nâmeyle rastlayamadık. Ancak, Divan'ın inceleme fırsatı bulamadığımız, Nuruosmaniye nüshasında bir sıhhat-nâme bulunduğunu katalog bilgisi olarak burada belirtme gereğini duyduk (*bk. İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Divanlar Katalogu*, İstanbul: MEB Yay. 1967, I, 165).

³⁰ Hüseyin Ayan, *a.g.e.*, s. 70-73 ve 146-147.

³¹ *Nev'î: Divan (Tenkidli Basım)*, hzl. Mertol Tulum-M. Ali Tanyeri, İstanbul: İstanbul Ün. Edebiyat Fakültesi Yay. 1977, s. 120-121 ve 156-157.

³² *Sihhat-nâme ve Sür-ı Hutâna Müteallik Kasâid*, 2a-3b.

³³ Muhsin Macit, *Nedim Divanı*, Ankara: Akçağ Yay. 1997, s. 219-221.

³⁴ Tezkirelerde Dürri'nin *Sihhat-nâme* adlı müstakil bir eserinden söz edilir. Burada yer alan sıhhat-nâme manzumesiyle, kaynaklarda belirtilen eserin aynı eser olup olmadığını bilemiyoruz. Kaynaklarda Sihhat-nâme'de ayrı bir eser olarak söz edilmesi bizi tereddüde düşürmüştür (*bk. Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, hzl. Halûk İpekten vd. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. 1988, s. 103).

³⁵ Dürri'nin sıhhat-nâmesinde muhatap belirtilmemiştir. Ancak, şairin *Divan*'ında yer alan sıhhat-nâmenin Sultan III. Ahmet'in çiçek hastalığı için yazıldığı bilinmektedir (*bk. Sadık Erdem, "Dürri-i Yek-çesm ve Gazelleri"*, *Türk Dünyası Araştırmaları*, III/103, Ağustos 1996, s. 170).

12	Edîb ³⁶	18.	Sultan III. Ahmet
13	Fasîhî ³⁷	18.	Sultan III. Ahmet
14	Gümrükçü-zâde Hüseyin ³⁸	18.	Sultan III. Ahmet
15	Haşmet ³⁹	18.	Sultan I. Mahmut
16	İshak-i Dâ'î ⁴⁰	18.	Sultan III. Ahmet
17	Nüzhet	18.	Sultan III. Mustafa
18	Pîrî-zâde Sahib ⁴¹	18.	Sultan III. Ahmet
19	Râşid ⁴²	18.	Sultan III. Ahmet
20	Sa'âdî ⁴³	18.	Sultan III. Ahmet
21	Sâmî ⁴⁴	18.	Sultan III. Ahmet
22	Arpaemini-zâde Sâmî ⁴⁵	18.	Sultan III. Ahmet
23	Seyyid Vehbî 1. ⁴⁶	18.	Sultan III. Ahmet

³⁶ *Sıhhat-nâme ve Sûr-ı Hutâna Müteallik Kasâid*, 16b-17a.

³⁷ Halûk Gökâlp, *Fasîhî Divanı (inceleme-metin)*, Çukurova Ün. Sos. Bil. Enst. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana, 2001, s. 138-140.

³⁸ Gümrükçü-zâde Şâkir Hüseyin Paşazâde, Mustafa Bey'in oğludur. Basra valisi iken ölen Hüseyin Paşa'nın torunudur. İstanbul'da doğmuştur. Asıl adı Hüseyin'dir. Müderris, vaka-nüvis ve Halep mollası olmuş, 1743'te vefat etmiştir. Divan sahibi, kâmil bir kişidir. III. Ahmet, İbrahim Paşa ve Şeyhülislâm Abdullah Efendi'ye kasideler sunmuştur. Dönemin ileri gelen şairlerindendir. Safayî, Salim, Belîğ ve Ramiz Tezkirelerinde hakkında bilgiler verilmiştir (bk. Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, Tarih Vakfı Yurt Yay. S. 30, İstanbul 1996, V, 1564; ayrıca bk. *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, s. 465; metin için bk. *Sıhhat-nâme ve Sûr-ı Hutâna Müteallik Kasâid*, 12a-14a).

³⁹ Mehmet Arslan, İ. Hakkı Aksoyak; *Haşmet Külliyanı*, Sivas 1994, s. 141.

⁴⁰ *Sıhhat-nâme ve Sûr-ı Hutâna Müteallik Kasâid*, 1b-2a.

⁴¹ *Sıhhat-nâme ve Sûr-ı Hutâna Müteallik Kasâid*, 5a-6b.

⁴² *Sıhhat-nâme ve Sûr-ı Hutâna Müteallik Kasâid*, 3b-5a.

⁴³ *Sıhhat-nâme ve Sûr-ı Hutâna Müteallik Kasâid*, 17b-17a.

⁴⁴ *Sıhhat-nâme ve Sûr-ı Hutâna Müteallik Kasâid* adlı mecmuada yer alan bu sıhhat-nâmenin Sâmî'ye ait olduğu "Sıhhat-nâme-i Sâmî" başlığından anlaşılmaktadır. Burada adı geçen Sâmî'nin, Arpaemini-zâde Sâmî olduğunu tahmin etmekteyiz. Zira benzer bir durum Seyyid Vehbî için de geçerlidir (bk. dipnot 53). Ancak, *Arpaemini-zâde Samî Divanı*'nda, mecmuda yer alan kasidenin bulunmadığını belirtmek isteriz. Bu durumda ortaya iki ihtimal çıkmaktadır: Bu şiir, ya *Arpaemini-zâde Divanı*'nda yer almayan, şairin bilinmeyen bir manzumesidir, ya da XVIII. yüzyılda yaşamış başka bir Sâmî'ye aittir (*Sıhhat-nâme ve Sûr-ı Hutâna Müteallik Kasâid*, 9b-11b).

⁴⁵ Kemal Kahramanoğlu, *Sâmî Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Divanı'nın Tenkildi Metni*, Basılmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniv. Sos. Bil. Enst. 1995, s. 163-164.

⁴⁶ Hamit Dikmen, *Seyyid Vehbi ve Divanının Karşılaştırmalı Metni*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Ün. 1991, s. 66-69, 96-98, 191-194, 273-274, 274-279, 285; ayrıca bk. *Sıhhat-nâme ve Sûr-ı Hutâna Müteallik Kasâid*, 6b-9b.

24	Seyyid Vehbî 2.	18.	Sultan III. Ahmet
25	Seyyid Vehbî 3.	18.	Damad İbrahim Paşa
26	Seyyid Vehbî 4.	18.	Sultan III. Ahmet
27	Seyyid Vehbî 5.	18.	Sultan III. Ahmet
28	Seyyid Vehbî 6.	18.	Sultan III. Ahmet (?)
29	Seyyid Vehbî 7.	18.	Sultan III. Ahmet
30	Sünbül-zâde Vehbî ⁴⁷	18.	Şeyhülislâm Esad
31	Ş.Hayati-zâde Emîni ⁴⁸	18.	Sultan III. Ahmet
32	Zâhi ⁴⁹	18.	Sultan III. Ahmet
33	Diyarbakırlı Lebib	18.	Ali Beg ⁵⁰
34	Şeyhülislam İshak ⁵¹	18.	E'izz-i eviddâsından biri
35	Selanikli Akif	19.	Sirozî Yusuf Paşa
36	Şeref Hanım ⁵²	19.	İsmi belirtilmemiş
37	Şeref Hanım	19.	İsmi belirtilmemiş (hâmî?)
38	Şeref Hanım	19.	İsmi belirtilmemiş (dildâr)

⁴⁷ Süreyya Ali Beyzadeoğlu, *Sünbülzâde Vehbi Divanı*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Ün. 1991, s. 219.

⁴⁸ *Sıhhat-nâme ve Sûr-ı Hutâna Müteallik Kasâid*, 15b-16b.

⁴⁹ *Sıhhat-nâme ve Sûr-ı Hutâna Müteallik Kasâid*, 62a-62b.

⁵⁰ Ali Beg, Vezir Yahya Paşa'nın oğludur.

⁵¹ Muhammet Nur Doğan, *Şeyhülislâm İshak Efendi (Hayatı, Eserleri ve Divânı'nın Edisyon Kritiği)*, İstanbul: MEB Yay. 1997, s. 440-441.

⁵² *Şeref Hanım Divanı*'nda yer alan 2 manzum mektubu ve gazel biçimindeki sıhhat-nâmesini, esasen ikinci grup olarak nitelendirdiğimiz, dua bölümünü öne çıkaran sıhhat-nâmeler kapsamında değerlendirebiliriz. Her ne kadar sıhhat-nâme başlığı almasalar da söz konusu manzumeler hastalanan bir kişinin iyileşmesi dileğiyle yazıldıkları için "dua" içerikli sıhhat-nâmelere örnek teşkil eder. Manzumeler, Seyyid Vehbî'nin sıhhat-nâme başlıklı dua manzumesi ile benzer özellikler içerir. Zira, sıhhat-nâme başlığı almayıp türün tüm özelliklerini içeren manzumelerin bulunduğunu göz ardı etmemek gerekir. Ancak, gerek Selanikli Akif'in gerekse Şeref Hanım'ın söz konusu manzumeleri, daha ziyâde şairlerin kişisel tercihleri sonucu ortaya konmuş olmalıdır. Zira her iki şairin manzumelerinde de "sıhhat-nâme" ibaresine yer verilmiştir. Şairlerin, manzumelerini geleneğin devamı olarak nitelendirmenin doğru bir düşünce olacağını düşünmüyoruz. Bu manzumeleri, XIX. yüzyılda unutulmuş olan sıhhat-nâme geleneğinin şairlerin, kişisel tercihler sonucu ortaya çıkmış birer örneği olarak değerlendirebiliriz (bk. Mehmet Arslan, *Şeref Hanım Divanı*, İstanbul: Kitabevi Yay. 2002, s. 488-490).

1.1. Sıhhat-nâmelerin Biçimsel Özellikleri

Genellikle “sıhhat-nâme” başlığı altında yazılan söz konusu manzumeler, “sıhhat-yâften”, “ıyâdet”,⁵³ “ifâkat”⁵⁴ gibi ifadeler kullanılarak da adlandırılabilir. Ahmed Paşa'nın (XV. yy), “Der-Iyâdet-i Şâh-ı Devrân” adlı kasidesinde, “ıyâdet” başlığı kullanılmıştır. Yine “ıyadet” adlandırmasına Zaîfî'nin *Aşkî ve Ma'sûk* adlı hikâyesinde “Sûret-i İyâdet-nâme” biçiminde rastlarız. Bu durumda türün ilk örneklerinde “ıyâdet” başlığının daha yaygın olduğu düşünülebilir. Şairlerin, sıhhat-nâme başlıklarında uzun açıklamalara yer verdiği de görülür. Nev'î'nin (XVI. yy) “Kıt'a Berây-ı Sultan Murad Der İfâkat Ez Maraz ve Zikr-i Şükrân-ı Sıhhat-i Vezîr-i A'zâm 'Ali Paşa” başlıklı; Cevrî'nin (XVI. yy), “Merhum Firdevs-âşiyân Sultan Murâd Hanun Def'a-i Ulâda Ayagı Ağırup Sıhhat Buldukda Dinmişdür” ve “Remedden Halâs Oldukda Dinilmişdir” başlıklı; Selânikli Hasan Akif el-Mevlevî'nin (XIX. yy), “Sirozî Yusuf Muhlis Paşa Nâmizâc Olup Sıhhat Tahvilinde Söylenmişdir” adlı manzumelerinin başlıklarında teferruat yer verildiği görülür. Seyyid Vehbî'nin “Sıhhat-nâme Berây-ı Sultan Ahmed Hân-ı Sâlis ve Kaside Der-Sıhhat-nâme-i Sultan Ahmed Hân-ı Sâlis” başlıklı; Sünbülzâde Vehbî'nin “Sıhhat-nâme Berây-ı Müşârün İleyh” başlıklı ve Haşmet'in “Cenâb-ı Mekârim-nümûd Merhûm u Magfûr Sultân Mahmûd Efendimiz Hazretleri İçün İnşâ Olunan Sıhhat-nâmedir” başlıklı manzumeleri ve benzerlerinde görüldüğü üzere, türün XVIII. yüzyıldaki örneklerinde, “sıhhat-nâme” başlığı yaygın olarak kullanılmış ya da manzumelerin “sıhhat-nâme” olduğu beyitlerde belirtilmiştir. Yine *Sıhhat-nâme ve Sûr-ı Hutâna Müteallik Kasâid* adlı mecmuada bulunan sıhhat-nâmelerin tamamına yakını “sıhhat-nâme” vb. başlıkları altında yazılmıştır.⁵⁵ Örneğin “Sıhhat-nâme-i Sâmî Efendi”, “Gümrükçüzâde Hüseyin Efendi'nin Sıhhat-nâmesidir” ya da “Hayâtî-zâde Efendinin Sıhhat-i Humâyûn Tarîhidir” gibi başlıklara yer verilmiştir. XVIII. yüzyıl divan şairleri manzumelerinin başlığında hiç değilse “sıhhat” kelimesini kullanırlar. Sünbülzâde Vehbî'nin “Kaside-i Garrâ Berây-ı Sıhhat-yâften-i İbrâhim Paşa”⁵⁶ başlıklı ya da Nedîm'in “Terkib-i Bend Der-Teşekkür-i Sıhhat-ı Şehensâh-ı Âlem” başlıklı manzumeleri söz konusu örnekler ara-

⁵³ “Hasta ziyareti” anlamına gelmektedir.

⁵⁴ “iyi olma, iyileşme” anlamına gelmektedir.

⁵⁵ Söz konusu başlıklar için sırayla bk. *Sıhhat-nâme ve Sûr-ı Hutâna Müteallik Kasâid*, varak no: 9b, 12a, 15b.

⁵⁶ Sünbülzâde Vehbî'nin söz konusu kasidesinin başlığında “sıhhat-nâme” sözcüğü kullanılmamakla beraber manzumenin 31. beytinde “sıhhat-nâme” sözcüğüne yer verilmek suretiyle îmâda bulunulur.

sında sıralanabilir. Bununla birlikte *Seyyid Vehbî Divanı*'ndaki bazı kasidelerde ve *Fasîhî Divanı*'nda olduğu gibi her hangi bir başlık kullanılmayan sıhhat-nâmeler de rastlarız. Bununla birlikte *Şeref Hanım Divanı*'nda "Sûret-i Mektûb" başlığının da kullanıldığını görürüz.

Sıhhat-nâmeler genellikle kaside şeklinde yazılmıştır. Ancak, kıt'a-i kebîre, terci'-i bend, terkîb-i bend, murabba, mesnevî gibi diğer nazım şekilleriyle yazılan sıhhat-nâmeler de bulunmaktadır. Elde ettiğimiz sıhhat-nâme manzumelerinin yirmi üçü kaside biçiminde yazılmıştır. Kaside biçiminde yazılan sıhhat-nâmeler yedi beyitten, seksen iki beyte kadar çeşitli büyüklüktedir. Kaside biçimindeki bazı manzumeler ise tarih kasidesi olup son beyitlerinde padişahın sıhhate kavuşmasına dair tarih düşülmür. Örneğin İshak-i Dâî ve Hayâtî-zâde Efendi'nin kasidelerinin son beytinde sultanın iyileşmesine tarih düşülür. Musammat şeklinde yazılan sıhhat-nâmeler ise -Selanikli Âkîf'in altı bentlik terci'-i bendi istisna sayılırsa- beşer bentten oluşmuştur. Zaîfî'nin 54 beyitlik, Seyyîd Vehbî'nin altmış yedi beyitlik sıhhat-nâmeleri ve Şeref Hanım'ın on altı ve on üç beyitlik iki manzumesi, türün mesnevi şeklindeki örnekleridir. Yine *Şeref Hanım Divanı*'nda yer alan gazel, türün gazel biçimli bilinen tek örneğidir. Aşağıdaki tabloda sıhhat-nâmelerin nazım şekilleri ve beyit-dize sayıları yer almaktadır:

Şair	Beyit sayısı	Nazım Şekli
Ahmed Paşa	17	Kaside
Za'îfî	54	Mesnevî
Cevri	63	Kaside
Cevri	19	Kıt'a-i kebîre
Nev'î	38	Kaside
Nev'î	19	Kıt'a-i kebîre
Kâmî	5 bent /35	Terci'-i bend
Nedim	5 bent/ 45	Terkib-i bend
Dürrî	29	Kaside
Edîb	13	Kaside-beççe
Fasîhî	24	Kaside
Gümrükçü-zâde Hüseyin	58	Kaside
Haşmet	10	Kaside-beççe
İshak-i Dâ'î	17	Kaside
Pîrî-zâde Sahib	44	Kaside

Râşid	48	Kaside
Sa'dî	5 bent/25	Müzdevic murabba
Sâmî	64	Kaside
Arpaemini-zâde Sâmî	34	Kaside
Seyyid Vehbi	39	Kaside
Seyyid Vehbi	27	Kaside
Seyyid Vehbi	39	Kaside
Seyyid Vehbi	7	Kaside-beççe
Seyyid Vehbi	67	Mesnevi
Seyyid Vehbi	10	Kaside(beççe)
Seyyid Vehbi ⁵⁷	82	Kaside
Sünbülzâde Vehbî	11	Kaside-beççe
Ş.Hayatizâde Emînî	23	Kaside
Zâhî	19	Kaside
Diyarbakırlı Lebib	23	Kaside
Şeyhülislam İshak	5ayrı dörtlük	Kıt'a ⁵⁸
Selanikli Akif	6bent/ 42	Terci'-i bend
Şeref Hanım	16	Mesnevi
Şeref Hanım	13	Mesnevi
Şeref Hanım	12	Gazel

Sıhhat-nâmeler genellikle kaside biçiminde yazıldığı için kasidelerde görülen bazı bölümleri, bu tür manzumelerde de bulmak mümkündür. Ancak, sıhhat-nâmelerin büyük bir kısmında -içerik açısından- türün kendine has bölümleri olduğunu görürüz.

“Sıhhat-nâme manzumelerinin türü ne olursa olsun muhteva açısından belli bir plân uygulanmaktadır. Bu plânda bazı manzumelerde takdim-tehir olmakla ve kesin bir çizgiyle ayrılmamakla beraber aşağı yukarı şu sıra izlenmektedir:

⁵⁷ *Seyyid Vehbi Divanı*'nda, altı sıhhat-nâme manzumesi bulunmasına rağmen, söz konusu mecmuada yer alan 82 beyitlik sıhhat-nâmenin tamamı ya da herhangi bir kısmı *Divan*'da bulunmamaktadır. Mecmuada yer alan bu kaside, şairin *Divan*'ında bulunmayan yeni bir şiiri ve yedinci sıhhat-nâmesidir.

⁵⁸ *Şeyhülislam İshak Divanı*'nda yer alan beş müstakil kıt'a, “E'izz-i Eviddâsından Biri Şifâ-yâfte Oldukda Gönderdiği Kıta'ât” başlığı altında toplanmış ve tüm kıt'alar aynı konuda ve aynı kişiye hitâben yazılmıştır. Bu nedenle biz bu kıt'aları tek bir manzume gibi değerlendirmeyi tercih ettik.

1-Manzumelerin özellikle ilk kısımlarında hatta ilk beyitlerinde padişah hastalıktan iyileştiği için Allah'a hamd edilir. Bu hamd kısımlarında hamd kelimesinden başka şükür, minnet gibi ifadeler kullanılmaktadır...

2-İkinci bölümde padişahın müptela olduğu hastalık ile ilgili bilgiler verilir, padişahın bu illet karşısındaki durumu anlatılır. Hastalığın niteliği ile ilgili şairâne teşbihler yapılır...

3-Bu bölümde halkın padişahın hastalığını haber alması hastalık karşısında duydukları üzüntü vb. konular yine şairâne bir şekilde teşbihler, mecazlar, mübalağalar içerisinde anlatılır...

4-Dördüncü bölümde halk padişahın bir an önce iyileşmesi, sıhhat bulması için Allah'a dua etmekte, adaklar adamaktadır...

5-Bu bölüm bir nevi müjde bölümüdür ve sağlık haberinden sonra halkın durumunu anlatan özelliklere yer verilmiştir...

6-Son bölüm diyebileceğimiz altıncı bölümde şairler, padişah tam olarak iyileştikten sonra ona dua ederler. Genellikle duâ bu tür manzumelerin de aynı zamanda son bölümü olarak değerlendirilebilir...⁵⁹

Arslan'ın isabetle belirttiği üzere sıhhat-nâmelerde yer alan bu bölümler, -şairlerin tercihlerine göre- önce ya da sonra yer alabilir. Bununla birlikte bazı sıhhat-nâme manzumelerinde yukarıda sözü edilen bölümlerin tamamının ya da bir kısmının bulunmadığını belirtmemiz gerekir. Örneğin nüve mahiyetindeki Ahmet Paşa'nın manzumesinden başka, Seyyid Vehbî'nin "Sıhhat-nâme Berây-ı Sultan Ahmed Hân-ı Sâlis" başlıklı kasidesinde söz konusu bölümler bulunmamaktadır. Manzumede ne müjde haberi, ne hastalık ne de iyileşme sürecinden bahsedilmektedir. Söz konusu kaside bu hâliyle tamamen dua içeren bir sıhhat-nâme örneğidir. Bu örnek, yukarıda sözünü ettiğimiz dua bölümünü öne çıkaran sıhhat-nâmelere örnek teşkil eder. Yine *Şeref Hanım Divanı*'nda yer alan iki mesnevide ve gazelde de müjde haberi ve iyileşme sürecinden bahsedilmemektedir. Bu iki mesnevide ve gazelde muhatabın hastalığından duyulan üzüntü anlatılmış, şifa bulması için dua edilmiştir. Cevrî'nin gerek kendi hastalığını gerekse Sultan IV. Murat'ın hastalığını konu ettiği sıhhat-nâmelerde, türe özgü bölümler bulunmakla birlikte, manzumede tüm bölümleri bulmak mümkün değildir. Sıhhat-nâme bölümleri ile ilgili bir diğer nokta ise sıhhat-nâmelerde klâsik kasidelerde görülen methiye bö-

⁵⁹ Mehmet Arslan, *a.g.m.*, s.778-783.

lümüne de rastlanmasıdır. Şairler kimi sıhhat-nâmelerde padişahın iyileşme sürecini anlatıp, müjdeyi verdikten sonra, kimi zaman onlarca beyti muhatabın övgüsüne ayırır. Sözelimi Cevrî ve Zâhî'nin sıhhat-nâmelerinin büyük bir kısmı, padişah methiyesidir. Hatta Zâhî'nin sıhhat-nâmesinde -duâ beyti dışında- yalnızca 12. beyitte sultanın hastalığına değinildiğini söyleyebiliriz.⁶⁰

Cihân mesrûr olup elhamdülillâh kim şifâ buldun
Derûn ma'mûr olup hep gitdi efkâr-ı humûm-efzâ (*Zâhî*)⁶¹

Divanında yedi sıhhat-nâme manzumesi bulunan Seyyid Vehbî'nin, "Sıhhat-nâme Berây-ı Sultan Ahmed Hân-ı Sâlis" başlıklı kasidesinin büyük bir kısmı methiye içerir. Cevrî'nin kendi hastalığını konu ettiği kasidede ise muhatap, kendisini iyileştiren hekim Hacı Muhammed'dir. Manzume bu yönüyle diğer sıhhat-nâmelerden ayrılır. Nedîm de sıhhat-nâme'sini Sultan III. Ahmet'e sunmasına rağmen, -diğer methiyelerinde olduğu gibi- Damat İbrahim Paşa'yı anmadan edemez.

Sıhhat-nâmelerin bölümleriyle ilgili bir husus da giriş beyitlerinde kullanılan, "Hamdülillâh" vb. ifadelerin, sıhhat-nâme türü dışında kalan methiyelerde de kullanılmasıdır. Sözelimi yalnızca *Seyyid Vehbî Divanı*'nda "Hamdülillâh" vb. sözcüklerle başlayan, methiye, bahâriye, sür-nâme türünde manzumeler bulmak mümkündür.⁶² Esasen divan şairleri "Ta'allâh, Sânekallâh, Hamdülillâh" benzeri kalıp ifadeleri -şairin içeriğine göre- farklı türdeki manzumelerde kullanmışlardır. Nitekim muhatap henüz iyileşmediği için tabîi olarak Seyyid Vehbî'nin bir, Şeref Hanım'ın ise üç sıhhat-nâme manzumesinde hamd bölümüne rastlamayız. Yine

⁶⁰ Mecmuada Zâhî'nin manzumesine sıhhat-nâme başlığının verilmemesi ve manzumenin sıhhat-nâmelerle aynı bölümde yer almaması dikkat çekicidir.

⁶¹ Yazma metinde "efkâr u humûm-efzâ" yazmaktadır (bk. *Sihha-tnâme ve Sûr-ı Hutâna Mûteallik Kasâid*, 62b).

⁶² Bu ifadenin kullanıldığı manzume örneklerini çoğaltmak mümkündür. Şeyhülislâm İshak'ın Sultan Ahmet methiyesi, Ahmed Neylî'nin Otağ-ı Âlî methiyesi ve Sümbülzâde Vehbî'nin vilâdet-nâmesi, "Hamdülillâh" sözcüğü ile başlarken; Sümbül-zâde Vehbî'nin ordunun dönüşü ile ilgili tarih manzumesi, "Bihamdi'lillâh" sözcüğü ile başlamaktadır. Yine aynı divanda Sultan Ahmed vafında yazılan kasidede şair, sultanın devrine yetiştiği için aynı ifadeye yer verir. Bâkî'nin padişah cülûsu ve savaştan dönüşü vesilesiyle yazdığı kasideler; Nefî'nin vezaret tehniyeti; Nedîm'in İbrahim Paşa methiyesi, Şeyhülislâm Esad'ın padişahla görüşmesi vesilesiyle yazdığı murabbanın; Ali Paşa ve Silahdar Mehmet Paşanın vezaretleri, yeni yıl tebriki, İran barışı vb. için yazdığı manzumelerin giriş bölümlerinde hep bu ifadelerle rastlarız.

Za'îfi'nin sıhhat-nâmesinde muhatap olan Ma'sûk henüz iyileşmediği için manzume daha ziyade, sevgilinin şifâ bulmasına yönelik dua biçimindedir. Bu nedenle bu örnekte de hamd bölümü bulunmaz. Bu bölümün yer almadığı örnekler bir yana, "Hamdülillâh" vb. ifadelerin kullanılması ve şairlerin şükrettiklerini ifade etmeleri -yalnız başına- türün belirleyici özelliği değildir. Ancak, divan şiirinde zaten var olan bu kullanım biçimi, sıhhat-nâmelerde adeta kalıplaşmış ve sıhhat-nâmelerin "hamd" bölümü olarak nitelendirilen giriş bölümünde yalnızca "hamdülillâh" ve türevi sözcüklere yer verilmiştir. Bu durumun ortaya çıkmasında -methiye geleneğinin bir uzantısı olan- türün örneklerinin büyük çoğunluğunda içeriğin şükretmeyi gerektirmesi gibi çeşitli nedenler sıralanabilir.

1.2. Sıhhat-nâmelerin İçerik Özellikleri

Sıhhat-nâmelerin temel özelliklerini anlatırken türün büyük bir kısmının hastalık ve iyileşme sürecini, halkın ve şairin bu olay karşısındaki durumunu anlattığını belirtmiştik. Bu iki temel konu sıhhat-nâmelerin ana çatısıdır. İstisnâî örnekler bulunmakla birlikte sıhhat-nâmelerde muhatabın hastalığı hakkında bilgi verilir. Bu hastalıklar ayak ağrısından göz hastalığına, sıtmadan nezleye, kızamıktan çiçeğe kadar değişiklik gösterir:

Bir iki gün o gül-i ter gibi nâzik beşerün
Girih-i gonce gibi nezleden olup derhem (*Seyyid Vehbî*)

Olup nezelât-ı derd 'ârız
Salgun idi çün nüzûl 'avârız (*Seyyid Vehbî*)

Nezle virmişdi rutûbetle keder bir mikdâr
Gül-i şebnem-zede-veş yine tarâvet geldi (*Seyyid Vehbî*)
Teb-i bahr-ı gam ile cism-i cihân ser-tâ-pâ
Lerze-nâk olmuş-iken şimdi sükûnet geldi (*Hayâtî-zâde*)

Çiçek zann eylemen pür-cûş olup Bâri kemâliyle
Kenâr-ı Kulzüm-i cûd u kerem gevher-nisâr oldu (*Fasîhî*)

Getürüp kuvvet-i bâzûya ifâkat âhir
Kaldırınca ayağa ol şehi itdi ikdâm (*Cevrî*)

Hamdülillâh ki olup lutf-ı ilâhî şâfi
Eyledi çeşm-i remed-dîdeme hikmetle devâ (*Cevrî*)

Dûr olup rûy-ı remed pîş-geh-i çeşminden
Kurretü'l-aynımın efzûn ola nûr-ı basarı (*Şeyhülislam İshak*)

İtsin Allâh şifâsın i'tâ
Sıtma rencide idermiş hâlâ (*Şeref Hanım*)

Kimi zaman da “Remedden Halâs Oldukda Dinilmişdir”, Diyarbakırlı Lebib’in “Ali Beg kızamık çıkarup şifâ-yâb oldıkda virilen sıhhat-nâmedür” ve Şeyhülislam İshak’ın “E‘izz-i Eviddâsından Biri Şifâ-yâfte Oldukda Gönderdiği Kıtâ‘ât” örneklerinde olduğu gibi hastalıkla ilgili bilgiler, şiirlerin başlığında belirtilir. Ancak, bazı örneklerde hastalığın ne olduğu açıkça belirtilmez. Örneğin Sünbül-zâde Vehbî, Haşmet, Nedim ve Şeref Hanım’ın manzumeleri bunlardan bazılarıdır. Bu durum şairlerin tercihlerine göre değişiklik arz eder. Sözelimi Seyyid Vehbî bazı şiirlerinde hastalığı açıkça belirtirken, bazılarında genel olarak hastalıktan bahseder:

‘İlel târî olup gitmişdi râhat tab‘-ı şâhîden
Bi-hamdi’llâh yine ‘avd itdi sıhhatle selâmetle (*Seyyid Vehbî*)
Muztaribdi nicedir ol meh-i tal‘at yâ Rab
Geldi mi tab‘-ı şerîfine liyâkat yâ Rab (*Şeref Hanım*)
Didiler çeşmi gibi haste olmuş
Kaşı gibi ham u peyveste olmuş (*Za‘îfi*)

Hastalıklar içinde en renkli olanları şüphesiz çiçek hastalığı ve sıtma ile ilgili olanlardır. Zengin çağrışımlara imkân vermesi nedeniyle çiçekle ilgili sayısız hayâller şiirleri süsler. Örneğin aşağıdaki beyitte çiçek hastalığı, felek mürebbîsinin, adalet ve yardımseverliği nedeniyle sultana verdiği çiçekli bir iftihar kaftanı olduğu hayal edilir:

Mürebbî-i felek gördükde ‘adl ü dâd-ı ahkâmın
Giyürdi bir çiçekli hil‘atı pür-iftihâr oldı (*Fasîhî*)

Bilhassa Arpaemînî-zâde Sâmî’nin sıhhat-nâmesinde çiçekle ilgili birbirinden güzel benzetmelere yer verilir:

Şükufte oldı letâfetle verd-i handânı
Çiçek çıkardı sanur halk o şâh-ı zî-şânı (*Arpaemînî-zâde Sâmî*)
İhâtâ eyledi mâh-ı ruhın sa‘âdet ile
Sipihri-i saltanatun encüm-i dırahşânı (*Arpaemînî-zâde Sâmî*)
Çiçek degül yed-i kudretle İzîd-i müte‘âl
Ser-i mübârekine saçdı dürr-i rahşânı (*Arpaemînî-zâde Sâmî*)

Aşağıdaki beyitte ise nezle olan padişahın nazik bedeni gül ile mukayese edilir:

Nem-rübâyende-i ebr olan o tab‘-ı sâfuñ
Olmayup gül gibi tâb-âver-i bâr-ı şebnem (*Seyyid Vehbî*)

Sultan Murat'ın ayak ağrısı ise "ayak"la ilgili kelime oyunlarına konu olur:

Eser-i dâğ değil pâ-y-ı humâyûnuña
Ayağın öpdi şifâ hizmetin idince kıyâm (*Cevri*)

Kimi zaman hastalık belirtilmese de hastalığın tesirleriyle ilgili bilgiler verilir:

Zülâl lebleri efsürde olmuş
Cemâli gülleri pejmürde olmuş (*Za'îfi*)

Bu durum padişah ya da devlet büyüğü karşındaki kul tavrının bir yansımasıdır. Muhatabın mevkiî büyüdükçe kurulan hayaller ve mecazlar da buna paralel olarak güzelleşmektedir. Allah'ın gölgesi, İslâm âleminin halifesi olan sultanın hastalığının sıradan insanlarınki ile bir olması imkânsızdır. Şairler, kendilerinin ve toplumun hastalık karşısındaki durumunu anlatırken hep bu düşünceden hareket ederler. Muhatabın sevgili olduğu örneklerde de durum aynıdır. Zira sevgili de sultan olarak değerlendirilir. Sözgelimi Za'îfi'nin XVI. yüzyılda yazdığı iyâdet-nâmede türün XVIII. yüzyılda yazılan örnekleriyle benzer yaklaşımları bulmak mümkündür:

Cihân tendür özün cânı cihânuñ
Zamân çâker özün şâhı cihânuñ (*Za'îfi*)

Ülkenin sahibi hasta olunca, halk da hasta olacaktır. Temeli gevşek olan bir evin sağlam olması beklenemez. Sıhhat-nâmelerde bu ve benzeri düşünceleri ifade eden çok sayıda beyit bulunmaktadır. Yalnızca Seyyid Vehbî'nin mesnevi şeklindeki sıhhat-nâmesinde dahi onlarca örneği bulunmaktadır.⁶³

Olduğı degül midür müselleme
Sultân-ı zamâne rûh-ı müselleme
Tâb-ı shehe gelmezse ifâkat
Mülke nice ola hıfz-ı sıhhat
Fermânuñ olınca sahhı yañlış
Bir pençe görür mi zûr ile iş
Tuğradaki habt ola nümâyân
Hükmin vere mi sûtûr-ı fermân

⁶³ Örnek metinler arasında yer alan Seyyid Vehbî'nin diğer sıhhat-nâmesi de konuya örnek teşkil eder.

Âyîনে olıcak küdüret
Timsâle gelür mi hüsn-i sûret
Keştîde şikest olunca sükkân
Olmaz mı sefine ehli hayrân (*Seyyid Vehbî*)

Sıhhat-nâmenin muhatabının padişah olmadığı örneklerde de durum değişmez. Ancak, Cevrî'nin kendi hastalığına ilişkin yazdığı sıhhat-nâmede diğer örneklerde görülen toplumun hislerini dile getirme *vb.* özelliklere yer verilmez. Selanikli Akif'in "Sirozî Yusuf Paşa Nâ-Mizâc Olup Sıhhate Tahvîlinde Söylenmişdir" başlıklı manzumesinde ise yine diğer sıhhat-nâmelerden farklı olarak, hastalığa karşı halkın tepkisine nadiren yer verilmiş, daha ziyâde şairin tepkisi dile getirilmiştir. Hatta denilebilir ki eserin büyük bir kısmı müjde haberi karşısında şairin yaşadığı mutluluğu dile getirir. Benzer durumu Nedim 'in sıhhat-nâmesinde de görürüz. Şiirde birinci çokluk kişi kullanılmakla birlikte şair, genellikle kendi duygularını dile getirir. Şeref Hanım'ın manzumelerinden yalnızca ikincisinde şairin ve ahabplarının hastalığa duyduğu üzüntü dile getirilir. Oysa şair, diğer mesnevisinde ve gazelinde yalnızca kendi üzüntüsünü dile getirir. Lebib'in sıhhat-nâmesinde olduğu gibi hastanın babası esas alınarak, hastanın nüfuzunun dile getirildiği örnekler de bulmak mümkündür:

Münteşir dehre anuñ nûr-ı kemâl-i zâtı
Münbasıt 'âleme zıll-ı peder-i 'âlî-şân (*Lebib*)

Sıhhat-nâmelerde toplumun hastalık karşısındaki tutumu birbirinden ilginç beyitlerle anlatılır. Söz konusu beyitlerde şairlerin ve toplumun psikolojisi bütünleşir ve çoğunlukla mekân-psikoloji ilişkisi kapsamında yansıma bulur. Şairin psikolojisi eşyanın ve tabiatın algılanmasında belirleyici unsurdur. Ancak halkın, şairin ya da tanıdıkların üzüntüsünün doğrudan anlatıldığı beyitler de oldukça fazladır:

Felek âyînesini kaplamışdı gussa jengârı
Keder olmuşdı 'ârız rûy-ı dehre bu kesâfetle (*Seyyid Vehbî*)

O rûh-ı kâleb-i mülke sirâyet idicek 'illet
Mizâc-ı kâ'inât olmuşdı âzürde sakâmetle (*Seyyid Vehbî*)

Göz yaşı döküp sehâb matardan
Kan ağlamadaydı kan güherden (*Seyyid Vehbî*)

Sağ söz bu ki nâ-nümûde şenlik
Yok bâd-ı sabâda da esenlik (*Seyyid Vehbî*)

Bu dîvân-ı cihânda 'arz-ı hâl-i pür-melâl-i halk
Husûl-i kâma irdi hamdü- lilâh der-kenâr oldı (*Fasîhî*)

Cihân bir zerre mikdârı değildi çeşm-i ‘âlemde
 O hürşid-i şeref-efşânı gördük dideler rûşen (*Haşmet*)
 Keder-i şâh ile mir’ât-ı kulûb-ı nâsa
 Eser-i târ-ı gam u jeng-i küdüret geldi (*Hayâtî-zâde Emînî*)
 Olup kesâd ile der-beste çârsû-yı emel
 Açıldı teng-i metâ’-ı dükân-ı şâdânî (*Arpaemînî-zâde Sâmî*)
 Şikest irmekle birkaç gün mizâc-ı şâh-ı devrâna
 Safâ-yı hâtır-i nâsa irişmişdi perîşânî (*Râşid*)
 Cümle ahbâb ile rûzân u şebân
 Zikrini itmedeyiz vird-i zebân (*Şeref Hanım*)
 Nâ-mizâc olduğun gûş etdim
 Mevc-i deryâ gibi cûş etdim (*Şeref Hanım*)

Muhatabın iyileşmesiyle birlikte kararın dünya aydınlanır, bahâr gelir, şenlikler olur, insanlar bayram yapar...:

Zamâne ‘id idüp hân-ı safâ bast oldu dünyâya
 Nüvîd-i şevk geldi ‘âleme peyk-i ‘inâyette (*Seyyîd Vehbî*)
 Tabl-ı şâdî çalınup kûs-ı meserret dögülüp
 Sûrnây-ı kalem âhengine nevbet geldi (*Seyyîd Vehbî*)
 Güni doğdı cihânuñ tâli’i açıldı devrânuñ
 Tebâşir-i sabâhü’l-hayr-ı ikbâl u sa’âdetle (*Haşmet*)
 Ne müjdedir bu ki gönüller açıldı güldü cihân
 Ne müjdedir bu ki nefh oldu halka tâzece cân
 Ederdi lâle nisâr müjdegâna hep mercân... (*Selanikli Âkif*)
 Bi-hamdi’llâh ki âlem yine mesrûrû’l-cenân oldu
 Açıldı gül gibi mahzûn gönüller şâdmân oldu
 Efendimiz bulup sıhhat pür etdi âlemi behcet
 Safâ vü zevk ü sohbet âlem içre râyegân oldu
 Olup her gecemiz kadr oldu her rûzumuz bayrâm
 Rûh-ı zîst-i keder âyîne-i dilden nihân oldu... (*Nedîm*)
 Nice bu demde cihân olmaya şâd u hurrem
 Buldı sıhhat o şehen-şâh-ı penâh-ı ‘âlem (*Kâmî*)

Sıhhat-nâmelerin içerik özelliklerinden biri de tarihî birer vesika niteliğini haiz olmalarıdır. Sıhhat-nâmelerdeki Osmanlı sultanlarının yaşamı, sultan-şair ve toplum ilişkisine dair bilgiler elde etmek mümkündür. Padişahların hastalıkları başta olmak üzere, nezle salgını vb. olayları sıhhat-nâmeler vasıtasıyla öğreniriz. Mehmet Arslan’ın da belirttiği üzere

sıhhat-nâmelerdeki küçük bilgi kırıntıları tarihin aydınlatılmasında önem arz etmektedir.⁶⁴

1.3. Sıhhat-nâmelerin Dil ve Üslûp Özellikleri

Methiye geleneğinde methedilen kişinin mevkii şiir dilinde temel ölçüt olarak kabul edilir. Söz konusu edilen padişah, sadrazam gibi devlet büyükleri olunca manzumelerin dili ağırlaşır. Arapça ve Farsça terkiplerle yüklü dizeler, şairlerin maharetlerini sergilemek istedikleri şairlik er meydanıdır. Büyük bir çoğunluğu kaside şeklinde yazılan sıhhat-nâmelerin de dili klâsik methiye geleneğimize paralel olarak ağırdır. Sıhhat-nâmelerde Arapça ve Farsça sözcüklerin yanı sıra çok sayıda terkibe de yer verilir. Ancak, şairlerin tahkiyevî anlatıma baş vurdukları bölümlerde dilin kısımense sadeleştiğini görürüz. Özellikle Seyyid Vehbî'nin mesnevi şeklindeki manzumesinde, Za'îfi'nin ıyâdet-nâmesinde ve Şeref Hanım'ın iki mesnevisinde sade dille yazılmış çok sayıda beyte rastlamak mümkündür:

Bir 'ârıza var nedür bilinmez
Bir derd ki hiç devâ kılınmaz (*Seyyid Vehbî*)
Vatana selâmetle gelesiz
Cümleniz sıhhat ile sağ olasız (*Şeref Hanım*)
Kalem gibi sürinüp gözüm üzre
Saña varmak dilerdüm yüzüm üzre (*Za'îfi*)

Musammat şeklinde yazılan sıhhat-nâmelerde dilin daha sade olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin Nedîm ve Selanikli Âkif'in musammatlarında dil oldukça sade ve akıcıdır:

Gidüp el-hamdü'lillâh cism-i pâkinden o 'illetler
Zuhûr etdi sa'âdetlerle sıhhatler selâmetler
Bi-hamdi'llâh kederler geçdi gayrı vaktidir olsun
Binişlerde safâlar zevkler dil-cûy sohbetler... (*Nedîm*)
Vücûdun âfiyet üzre görünce ben ol ân
Gazâl-i mihr ele girse eder idim kurbân
Hele sirişk-i gamı seyle verdim oldı revân
Hayât geldi yeniden bana efendim inan
Bu nev-neşîde ile vârid oldı müjde-resân
O müjdedir ki yanında kaldı hiç bahâr
O müjdedir ki değer bin lü'lü-i şeh-vâr (*Selanikli Âkif*)

⁶⁴ Mehmet Arslan, *a.g.m.*, s. 787.

Sıhhat-nâmelerde şairlerin üslûplarının yansıması oldukça zayıf görünmektedir. Zira kendine özgü söz varlığı olan sıhhat-nâmelerde birbirine benzer hayaller ve benzetmelere yer verilir. Şairlerin muhatabın hastalığına karşı takındıkları tavır hep aynıdır. Geceleri gözlerine uyku girmez, oruçlarını açmak için dahi bir şeyler yemek istemezler, herkes mutsuzdur. Bu üzüntü verici hâdiseler tabiatta bile yansımasını bulur. Bulutlar göz yaşını döker, felek aynası kararır...

Şiirleri üslûp açısından birbirinden ayıran temel özellik ise tahkiyevî anlatıma başvurmalarıdır. Gerçekten de başta Seyyîd Vehbî olmak üzere kimi şairler sıhhat-nâmelerde muhatabın hastalanma ve iyileşme sürecini an be an okuyucuya aktarırlar. Esasen mesneviye özgü olan bu özellik, kimi kasidelerde çok başarılı bir biçimde kullanılır. Şairler çeşitli sahnelerden yararlanarak yaşanan hâdiseleri hikâye ederler. Bu tür manzumeler okuyucunun ilgisini çekmekte ve anlatımda akıcılığı sağlamaktadır. Sıhhat-nâme örnekleri içinde Za'îfî'nin manzumesinin oldukça farklı bir yeri vardır. Şair *Aşkî vü Ma'sûk* adlı kurmaca hikâyesinde sıhhat-nâmeyi bir anlatım tekniği olarak kullanmıştır. Şair, *Aşkî* adlı hikâye kahramanının dilinden, hastalanan *Ma'sûk*'a bir sıhhat-nâme manzumesi yazar.

Sıhhat-nâmelerde dikkat çeken bir husus da edebî sanatlarla bir hayli yer verilmesidir. Klâsik methiyecilikte yer alan telmih, benzetme ve hayal unsurlarından da yararlanarak şiirlerinin kurmaca dünyasını süslemişler, anlatımı daha da derinleştirmişlerdir. Bu edebî sanatlar içinde hüsn-i ta'lil dikkat çekmektedir. Bilhassa padişahın hastalığı ile ilgili beyitlerde, muhataba ve hastalığına estetik açıdan yaklaşan şairler, çoğu insanın iğrenç bulabileceği çiçek ve kızamık hastalığını dahi güllerle, şebnemlerle ve incilerle süslemişlerdir.

2. S o n u ç

Yaptığımız katalog ve divan taramaları sonucu otuz sekiz sıhhat-nâme örneği tespit ettik. Elde ettiğimiz verilerin ışığında en fazla sıhhat-nâme yazan şairin Seyyîd Vehbî, en fazla sıhhat-nâme sunulan kişinin ise Sultan III. Ahmet olduğunu söyleyebiliriz. Sıhhat-nâmeler kaside, mesnevi ve musammat gibi farklı nazım şekilleriyle yazılmıştır. Nazım şekli, türün belirleyici özelliği değildir. divan şiirinde sıhhat-nâmeler iki biçimde karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan birincisi, daha ziyade methiye ağırlıklı ve muhatabın sağlığına dua edilen bölümün öne çıkarıldığı nadir örneklerdir. İkinci ve asıl grup ise başta padişahlar olmak üzere şairlerin hâmîlerinin -

ve istisnâ olarak kendilerinin- hastalıklarını ve iyileşme süreçlerini konu edindikleri manzumelerdir. İkinci grupta yer alan sıhhat-nâmelerin kendine özgü bölümleri bulunmaktadır. Ancak, bu bölümler düzenli bir sıra takip etmez. Hatta kimi örneklerde söz konusu bölümlerin bazılarında yer verilmez. Elimizdeki örneklerin büyük bir kısmı ikinci grupta yer almaktadır. Ancak, örneği az bulunsa da sıhhat-nâme türünün dua fonksiyonunun dikkate alınması gerekir. Bu yönüyle sıhhat-nâmeler hem hastalanan birinin iyileşmesi dileği ve duası hem de hastalanan birinin sağlığına kavuşmasını müjdelemedir. Her iki özelliği barındıran örnekler olduğu gibi yalnızca bir grubun özelliklerini içeren sıhhat-nâmelere de rastlarız. Sıhhat-nâme sözcüğünün müstakil olarak geçtiği kimi beyitler, divanlar tarandıkça yalnızca dua özelliği içeren birinci grup manzume örneklerinin sayısının artabileceğine işaret etmektedir.

XV. yüzyılda Ahmet Paşa ile nüve mahiyetindeki ilk örneğine rastladığımız sıhhat-nâme türü nadir örneklerle de olsa varlığını sürdürmüş, XVIII. yüzyılda gelişip, yaygınlaşarak kendine özgü özellikleri bulunan bir tür hâlini almıştır. Sıhhat-nâme türünü methiye geleneğinden ayrı düşünmek mümkün değildir. Bu türü, methiye geleneğimizin farklı soluk bulduğu bir kolu olarak değerlendirmek gerekir. Türün örneklerinin büyük bir çoğunluğu -yazılış amacı bakımından- klâsik methiyelerden farklıdır. Sıhhat-nâmelerdeki temel gaye, muhataba duyulan hürmetin gösterilmesi yoluyla onun cömertliğinden istifade etmektir. Ayrıca methiye, dua ve kısmen hamd (giriş) bölümleri klâsik methiyelerle benzerlik gösterir. Sonuç olarak methiye geleneğimizin bir uzantısı olan sıhhat-nâme manzumeleri, şairlerin maddî veya manevî bağlarının bulunduğu birinin hastalığının iyileşmesini tebrik ve müjdeleme, ya da muhatabın şifa bulması dileği ve duasıdır.

3. Örnek Metinler

Hayātî-zāde E f e n d i ' n ü ñ
Ş i ğ h a t - ı H u m ā y ū n T ā r i ğ i d ū r ¹

Minnet Allāh'a dem-i 'īd-i meserret geldi
Devr-i şahbā-yı neşāta yine nevbet geldi

Nev-libās-ı eser-i şıĥhat-i şāhen-şeh ile
Şāhid-i şeh-r-i şafā-pervere zinet geldi

Teb-i baĥr-ı ğam ile cism-i cihān ser-tā-pā
Lerze-nāk olmuş-iken şimdi sükūnet geldi

İnĥirāfm göricek tab^c-ı şeh-i devrānuñ
Bir hilāl oldu meh-i bedre naĥāfet geldi

Ref^c olup şafveti gūyā elem-i ĥasretten
Tāb-ı ĥürşide bile jeng-i kesāfet geldi

Keder-i şāh-ile mir'āt-ı kulüb-ı nāsa
Eşer-i tār-ı ğam u jeng-i kūdūret geldi

Şordılar ĥikmeti Lokmān-ı şifā-perverden
Ne için o mehe dārū-yı kiyāset geldi

Didi Kānūn-ı Felātūn'a mūrā'āt eyle
Her varak 'āleme bir nüşā-i ĥikmet geldi

Ėuvvet-i ĥikmet-i imdād-ı hekīm-i Ėay'dan
Feyz-i tedbīr-i müdāvā-yı 'ināyet geldi

Didiler kim kıyalum lāfi eĥibbā-yı ĥavāşş
Vaĥt-i ĥāşiyet-i icrā-yı ĥazākat geldi

Bez-i cān ile idüp ĥāşılı tedbīr ü devā
Teb gidüp tab^c-ı şeche tāb u ĥarāvet geldi

Bender-i 'āfiyet-i luĥf-ı ĥudāvendiden
Yine şad kāfile kālā-yı leĥāfet geldi

Nev-bahār oldu dem-i 'āfiyet-ile gūyā
Birc-ı sa^cd-ı ĥamele şems-i sa^cadet geldi

Ne ĥurur Zühre alup destine çeng-i şevĥi
İtsün āġāze dem-i sūra beşāret geldi

Ne sa^cadet bu sene cāme-i 'īd-i iĥbāl
Ėāmet-i kevkebe-i 'āleme ĥat ĥat geldi

Kevkeb-i şāhı görüp şıĥhate taĥvīlini çerĥ
İtidiginden utanup rūyma ĥaclet geldi

Faĥr idersem yeridür her ne kadar kim zīrā
Düş-ı ümmide ser-ā-ser yeñi ĥil^cat geldi

Çekme ğam şāĥn-ı gül-istān-ı himem-dārīden
Çün meşāmm-ı dile bū-yı gül-i himmet geldi

El açup eyle du^cā Ėazret-i Aĥmed Ėānūñ
Afitāb-ı ruĥ-ı iclāline şafvet geldi

N'ola kim çıkısa melā'ik bu dem istikbāle
Feyz-i da^cvāta yine vaĥt-i icābet geldi

Görmeye tab^c-ı humāyūni keder 'ālemde
Şıĥhatiyle yine bir mevsim-i rāĥat geldi

Ėab^c-ı sāl-i feraĥ-ı şıĥhat-i şāhen-şeh için
Ėab'a bir mışra'-ı tārīĥ-i selāmet geldi

Ser-nihāde olarak didi Emīnī tārīĥ
Şāh-ı dānā vü cihān-bāna ifākat geldi (1132)

[Ş i ğ h a t - n ā m e - i F a ş i ğ i]

Bi-ĥamdi'llāh enām-ı dehre yine baĥt yār oldu
Yine ĥāver-sitān-ı burc-ı es^cad kāmĥār oldu

Girürse n'ola sulĥān-ı meserret şāĥn-ı iĥbāle
Bi-ĥamdi'llāh rikā[b]-ı esb-i devlet pāyidār oldu

¹ *Şıĥhat-nāme ve Sūr-ı Ėitāna Mūteallik
Kasāid, 15b-16b.*

Vücūd-i nāzenin-i şihhat-i Sulṫān Aḥmed Ḥān
Şeb-i dünyā vü mā-fihāya mihr-i tābdār oldu

Vücūd-i ʿālem ü dünyāya bir rūḥ-ı muşavverdür
Bi-ḥamdillāh serir-i salṫanatda ber-ḫarār oldu

Mülük-ı rubʿ-ı meskūna şafā baḫş eyledi devrān
Şadā-yı şihhatiyle her biri bir tācdār oldu

Bu dīvān-ı cihānda ʿarz-ı ḫāl-i pür-melāl-i ḫalḫ
Ḥuşul-i kāma irdi ḫamdü-lillāh der-kenār oldu

Ḳıyās itmēñ ki bīmār oldu ol ḫūrşid-i ʿālemṫāb
İrişdi ney-bahār-ı feyz-i Mevlā tābdār oldu

Vücūd-ı behcet-ālūdında ifrāt-ı leṫāfetden
Nice merdüm-nigāh-ı nazra ḫāl-i bīşumār oldu

Vücūd-i şöyle bir reşk-āver-i şehd-i muşaffādür
Şebeke dīde dīde resm-i naḫş-ı ḫurde-kār oldu

Nizām-ı ʿālem-i ʿadle sipihr-i bā-saʿādetdür
Degül ezhār-ı cismi anda encüm āşikār oldu

Çiçek zānn eylemeñ pür-cüş olup Bāri kemāliyle
Kenār-ı Ḳulzüm-i cūd u kerem gevher-nişār oldu

Şehāb-ı evc-i ḫikmet ḫatre-i nisān döküp gūyā
Yem-i ḫudretde cismi çün şadef pür-şāh-vār oldu

Mürebbi-i felek gördükde ʿadl ü dād-ı aḫkāmın
Giyürdi bir çiçekli ḫilʿatı pür-iftihār oldu

Ḳıyās itmēñ çiçekden cism-i pāki oldu āzürde
Şüküfeyle müzeyyen şāhn-ı bāğ-ı gül-ʿizār oldu

Şüküfe şanmañuz çarḫ-ı leṫāfet-gāh-ı behcetden
Nihāl-i ʿadl ü dāda gūyiyā şebnem nişār oldu

Vücūd-ı cūd-perverdi ʿadālet-perver-i zātı
Cevāhırle müzeyyen ḫilʿat-ı bā-iftihār oldu

İlāhī bir daḫi gösterme çeşm-i ḫalḫa bīmārın
Riyāz-ı ʿālemüñ gül-goncacı her çeşme ḫār oldu

Mihr² -veş ʿarz-ı dīdār eyleyince evc-i şihhatden
Cihānuñ tīre-i tāri gidüp leyli nehār oldu

² “mihr” sözcüğü vezin gereği “mihir” biçiminde okunmalıdır.

Ḥaṫādan ḫıfz ide Mevlā müdām ol ʿizzet-āşārı
Enām-ı sūḫ-ı dünyāya duʿā-yı ḫüsri kār oldu
Vücūd-ı rūḥ-ı dünyādür anuñ zāt-i kerem-baḫşı
Bulınca şihhati bu ḫalḫ-ı ʿālem cilve-dār oldu

Bulınca şihhat-i tāmi vücūd-ı pāk-i zīşāmı
Şükr³ bi-ḫamdı lillāh yine aʿdā ḫākisār oldu

Faşihī el açup eyle duʿā maḫbül ide Mevlā
İcābet-gā[h]-ı ʿizzet-istiʿānet iḫtidār oldu

Vücūd-ı lānazīri ol şehen-şāh-ı cihāngirüñ
Reḫin-i maḫzar-ı elṫāf-ı şunʿ-ı kird-gār oldu

Bi-ḫamdıʿllāh çerāgān-ı meserret şuʿle-baḫş olup
Ḳulüb-ı dāğdāğ-ı ḫalḫ-ı ʿāleme lāle-zār oldu

Ş i ḫ ḫ a t - n ā m e B e r ā y - ı M ü ş ā r ü n İ l e y h⁴

Dergeh-i Hakk'a olup nāsiye-fersā-yı sücüd
Turmayup şükr ü sipāsi ḫılalum nā-maʿdūd

Nice şükr itmeyelüm kim o ḫudāvend-i kerim
Niʿām-ı luṫfi ile ḫıldı cihānı ḫoşnūd

Ḥamdü-lillāh ki mizācında veliyyi'n-niʿamuñ
İʿtidāl oldu bedīdār u tağayyür nā-būd

Gülşen-i āfiyet u şihhate virdi revnaḫ
Gül gibi tāb u ṫarāvetle o pākīze-vücüd

Niçe dil-ḫaste-i endüha olur çāre-resān
Anı da ḫıfz ider elṫāfı ile Ḥayy-ı vedüd

Maḫzar-ı ḫayr-ı duʿā-yı zuʿafādür zātı
Eşer-i zaʿf-ı vücūd anda olur nā-mevcūd

Şıdḫ u ihlās ile enfās-ı duʿā-yı ʿālem
Şübhesiz eyledi tā dergeh-i Raḫmān'a suʿūd

Naḫl-ı ümmid-i cihāndür ola ser-sebz-i devām
Sāye-i rifʿati bu bāğda olsun memdūd

³ Vezin gereği “şükür” biçiminde okumak gerekir.

⁴ Sünbül-zāde Vehbī'nin Sultan III. Ahmet için yazdığı sıhhat-nāmedir.

Evci-ikbāl-i sa'adetde o necm-i es'ad
Ola mānend-i şüreyyā şeref-ārā-yı su'ūd

Devlet-i 'ömrini müzdād ide her dem Bārī
Müteżāyid ola dā'im maraž-ı kalb-i ḥasūd

'Abd-i dā'ī-i nazar-gerdesi Vehbī'ye daḥi
Devlet ü 'ömri temādīsīdür ancak maḳşūd

Ş i ḫ ḫ a t - n ā m e B e r ā y - ı
S u l t ā n A ḫ m e d Ḥ ā n - ı Ş ā l i ş ⁵

Salṭanat lāle-zār-ı devletdür
Añā baş taḫte taḫt-ı şevketdür

Anda şāḫib-kırān-ı 'ālī-şān
Ya'ni Sulṭān-ı a'zam Aḫmed Ḥān

Revnaḳ-ı gülşen-i cehān olsun
Ḳuzularıyla kāmurān olsun

O çerāğ itdi şadr-ı zī-şām
Ḥaşre dek sönmesün çerāğām

Tāb-ı rüyü çerāğ-ı gülşen-i dīn
Gümüş āyīne anda nūr-ı cebīn

Ḳuzuların bağışlasun Mennān
Sürümüzle biz anlara ḳurbān

Zevḳ ile dā'imā gelüp şen ola
Feyz-i 'adliyle dehr gülşen ola

E'izz-i Eviddāsından Biri Renc-i
Remedden Şifā-Yäfte Olduḳta
Gönderdiḡi Ḳıta'at

1

Biniş-i renc-i remedden ola her laḫza berī
Merdüm-i çeşm-i mübāhātumuzın dīdeleri
Dür olup rüy-ı remed piş-geh-i çeşminden
Ḳurretü'l-'aynının efzün ola nūr-ı başarı

2

Ey biḫin merdümek-i çeşm-i mekārim-gerdiş
Şıyānet eyleye 'ayn-ı 'ināyet ile Başır
O vechin olmadayız rü-nigāh-ı da'veti kim
Ġubār-ı dergehidir kuḫl-ı dīde-i tebeşir

3

Görür gözümdür o nūr-ı başarı ki nezzārem
O bāşırayla nigāh-efken oldı dil-hāha
Ġubār-ı ḫiregi-i iḡbirār-ı hāḫırdan
O nūr-ı dīdemi itdim emānet Allāha

4

Her dem ey nūr-dih-i dīde-i erbāb-ı süḫan
Gerdiş-i çeşmin ile dīdeler olsun rüşen
Ahuvān-ı Ḥoten-i üns-i himem cilve-geriñ
Şavn-ı Ḥaḳla ola iḫāş-ı kederden eymen

5

Dīdeler rüşen eyā dāver-i re'fet-bīnā
Ber-ṭarāf kıldı ḫicāb-ı remedi dest-i şifā
Ba' de-zin ol iki āḫū ola bī-ḳayd-ı remed
Cilve-pirā-yı biḫin sāḫa-i şavn-ı Mevlā

⁵ Seyyid Vehbī'nin sıḫat-nāmesidir.

“SIHHAT-NÂME POEMS IN OTTOMAN POETRY”

Abstract

In this article the reflection of the subject of helath and sickness to Ottoman poetry in generally evaluated, the place of sihhat-nâme poems in Otoman poetry is tried to determined. The sihhat-nâme poems is examined in form, contex and style. Four sihhat-nâme poems given in the last part.

Keywords

Sihhat-nama, health, Otoman poetry, poem kinds, Ottoman sultans, sickness..